

Pi!BE TEATER

Arlet Palmiste

MOE MEEES

Draama kahes vaatuses

Moe Piiritusevabriku ajaloost 1907-1933

RAHVALIKKE ÜTLEMISI

”

„Esmalt võtab mees pitsi, pärast pits mehe.”

„Kes joobnud, see tark - kaks kasu korraga.”

„Söönud peni kõva haukuma, joonud mees kõva kõnelema.”

„Mene nüüd joobnuga vaidlema ehk vasikaga võidu jooksmas.”

„Tark pea mõtleb, joobnud pea ütleb.”

„Kõrtsi nõu ja sauna soe ei ulata kaugele.”

„Viin ütleb: „Viida aega!”, õlu ütleb: „Õle viil!”.”

„Kõrtsitund on lühikene ja kõrtsipink on pigine.”

„Joodik on kõrtsimehe kasu ja ristiinimese risu.”

„Kurk kulutab rohkem, kui käed teenivad.”

„Viinaklaasi upub enam inimesi ära kui merre.”

„Parem tuasittur kui kõrtsilakkur.”

„Viin olla naisterahvast üle nagu petrool konnast.”

„Üks ohuks, teine rohuks, kolmas-neljas hingevõtja.”

„Joo viina, kuni viin viha on - läheb ta magusaks, siis ära enam joo.”

„Ega jumalavili kahju tee.”

”

Arlet Palmiste

MOE MEES

Esietendus 16.10.2018 Moe Piiritusevabrikus.

Lavastaja: **Erik Ruus**

Muusika: **Meisterjaan**

Tegelased:

Jakob Kurberg, isa - **Leo Valdvee**

Arved Kurberg, poeg - **Andres Kaitsa**

Evald Kurberg, poeg - **Urmo Kütismaa**

Marta Thomson, tütar - **Aire Pitk**

August Thomson, Marta mees, aktsiisiametnik - **Erko Elmik**

Vana, külamees - **Lembit Savila**

Punn, külamees - **Arlet Palmiste**

Uus, külamees - **Tiit Kaljumäe**

Poiss, külamees - **Tiit Tammeleht**

Käre Jaan - **Veljo Kukk**

Käre Maali - **Merike Kernu**

Karskusseltsi esinaine - **Jana Kollom**

Sekretär - **Küllike Veede**

Meister - **Kaupo Mäe**

Kava koostaja: Arlet Palmiste, kujundaja: Maris Korrol (Deko Disain OÜ).

KURBERGIDE PERE LUGU

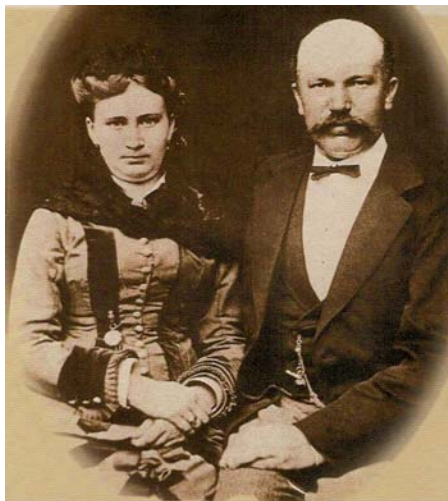
Jakob Kurberg sündis 9. aprillil 1837 Palmes. Jakob abiellus Arbaverest pärit sugulase Joosep Kurbergi ainsa tütre **Emilie Julianega**. Ametilt oli Jakob proviisor ja tegutses Gatsinas apteekrina. Kuigi äri aeti Gatsinas, siis pere ja lapsed kasvasid Emilie sünnikodus Arbaveres, kuni 1880 koliti juba 1868 soetatud Einmanni mõisa.

Jakob riietus lihtsalt, kandes ka tähtsamatel üritustel maavillast ülrikonda ja sõites lihtsa hobuvankriga. Naabermõisnikud Kurbergi ei sallinud ja kutsusid teda omavahel talupojaks.

1870 valminud raudtee poolitas paljud mõisamaad ja seetõttu langesid mõisate hinnad. Olukorda kasutades ostis J. Kurberg endale viis Tapa ümbruse mõisa. 1887 rajas ta Moe mõisa viinaköögi. Hea ärimehena avas ta peagi kaubahoovi ja restorani Tallinnas. Ka Tapal kuulusid talle mitmed poed ja „Sõbra“ restoran.

Jakob Kurberg suri 27. aprillil 1907 Moe mõisas südamepuudulikkusesse. Ta maeti 2. mail rahva austusavalduste saatel Ambla kalmistule. Jakobi abikaasa Emilie suri 24. oktoobril 1926.

Kurbergide peres kasvas kuus last –

Emilie ja Jakob Kurberg.

Lydia Johanna (5.11.1877–?), **Marta Leonie Josephine** (7.02.1880–1957), **Arved Johannes** (10.06.1881–?), **Ewald Oskar** (29.06.1884–27.06.1932), **Herbert Gottlieb Ferdinand** (10.03. 1886–?) ja **Woldemar Arthur** (5.09.1887– 30.08. 1914).

Arved õppis Riia Polütehnikumis ja temast sai diplomeeritud agronoomiainsener. Peale isa surma jätkas ta mõisa- ja viinamajandusega. Vaatamata ajutistele tagasilöökidele läks äri ülesmäge ja ta suutis sõja- ja keeluaegadest hoolimata mõisa töös hoida. Pereelu tal polnud ja see tekitas külarahva hulgas kummalisi

KURBERGIDE PERE LUGU

kuulujutte. Arved suri Moel 9. novembril 1933. Ta on maetud Ambla kirikuaeda.

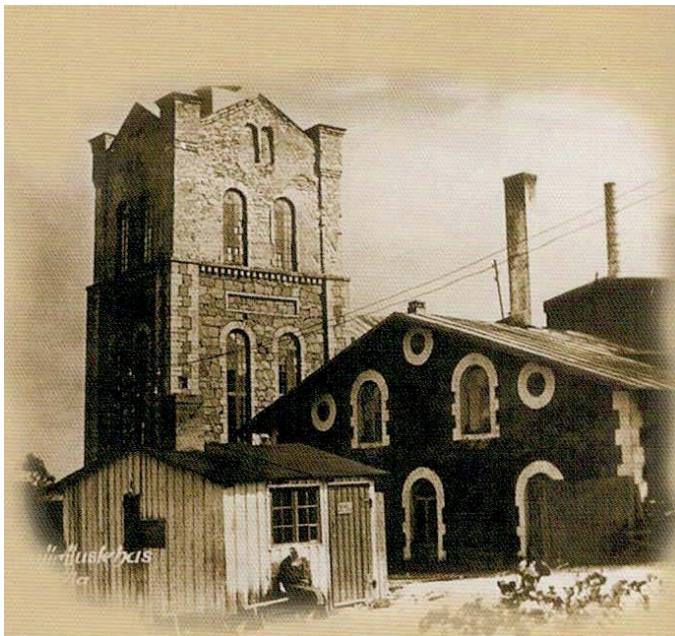
Marta oli abielus aktsiisiametniku **August Thomsoniga**, kes tõusis aktsiisi peavalitsuse juhatajaks ja aitas jõudumööda kaasa ka naisevenna ärile. Neil oli poeg **Erik Thomson (1915–1990)**, kes lõpetas Tartu Ülikooli põllumajanduse erialal. August oli aktiivne ühiskonnategelane. Ta oli Tapa Vabatahtliku Tuletõrje esimees ja oli vahemeheks Eesti keele konverentsil Tapal.

Herbert õppis meditsiini ja sai medi-

tsiinidoktori kraadi. Peale Arvedi surma läks Moe mõis tema pärijate ehk õdede ja vendade ühisvaldusse. Äri hakkas juhtima Herbert. 1937 ostis Herbert teised ärist välja, jäädes üksinda Moe mõisa peremeheks, kuid ta ei suutnud kaua äri ajada, sest saabuv II Maailmasõda sundis viinavabriku sulgema. Oma inimestest hoolivana leidis Herbert kõigile töö kaotama pidanud töölistele oskustele vastavad ametikohad viinaköökidest üle Eesti.

1939 emigreerus kogu Kurbergide pere sõja eest Saksamaale.

MOE JA VIINA KRONOLOOGIA

1485

on esimene kirjalik teade piirituse valmistamise kohta Eestis, kui Tallinna Suurgildi pruulijate kompanii põhimääruses on ära toodud mitmeid keelde piirituse tootmise ja müümise õiguse kohta. Määrusega keelatakse linnalähedaste asulate elanikel linnas viina müüa.

1500

mainitakse esimest korda Moe (saksa keeles Muddis) mõisa.

1550

saab Revali apteeker Wolfgang Holzwirt Raelt talle kuuluvas apteegis loa viina müüa.

1601

nõuab valitsus maaomanikelt reisijate teenindamiseks kõrtside avamist, millest hiljem kujunevad välja õlle- ja viinamüügi kohad.

1669

saavad Tallinna habemeajajad Karl XI-lt viina tootmise ja müümise loa.

MOE JA VIINA KRONOLOOGIA

23.06.1688

on Revideerimis- ja inventeerimisaktis ära toodud Moe õllekook, mis on esimene märk alkoholi tootmisest Moel.

1765

annab Katariina II välja ukaasi, millega annab viinapõletamise ainuõiguse üksnes aadlikele ja määrab kindlaks viina hinna. Sellega algab mõisates tormiline viinatootmise kasv. Hulgi kogustes viina müük talupoegadele keelatakse.

1794

koostatud „Revali kreisi viinaköökide registris“ on ära toodud ka Moe mõisa viinakook. Samal aastal toodetakse viinaköögis 480 pange piiritust.

1801

ilmunud Eestimaa kubermangude viinaköökide nimekirjas on toodud ära, et Moe viinaköögis valmistatakse 2680 pange piiritust.

1831

Viinakook seiskub arvatavasti kooleraepideemia tagajärjel. Lisaks järgnevad epideemiale viljaikalduse aastad.

1842

keelatakse viinaköökidel väljamüük jao kaupa väikestes kogustes.

1868

ostab J. Kurberg Einmanni mõisa koos auru jõul töötava piiritusevabrikuga.

1863

jõustub aktsiisiseadus, mis kehtestab piiritusevabrikute toodangule karmid nõuded. Uue seaduse järgi lähtutakse maksustamisel toorme kogusest. See hoogustab vananenud tootmisseedmete ümbervahetamist uuemate vastu.

1870

valmib Tallinn–Peterburi raudtee, mis hoogustab kohalikku ettevõtlust.

1876

asutatakse Tallinnas Eesti suurim piiritusevabrik „Rosen ja Ko“.

1884

ostab J. Kurberg Saiakopli mõisa koos Trilli ja Kalle abimõisatega.

MOE JA VIINA KRONOLOOGIA

1886

ostab eesti soost endine Gatsina apteeker Jakob Kurberg parun Karl von Wrangellilt Moe mõisa.

5.06.1887

esitab J. Kurberg kubernerile palve auru jõul töötava piiritusevabriku ehitamiseks. Samal ajal ehitatakse ka piirituse puhastamise vabrik ja õllevabrik.

1893

tegutsevad Tallinnas „Muddise“ kaubamärgi all kaubakontor, ladu, Suur-Karja tänaval restoran „Restaurant Muddis“ ja Nunne värava lähedal kohvik „Cafe Muddis“. „Muddise“ kaubamärk saab

tuntuks ja usaldusväärseks.

1894

ilmub eesti keeles Willem Linkreimi piiritusetootmise käsiraamat „Tegeline juhataja viinapõletamises“.

1898

saab Muddise õllevabriku porter Tallinna Põllumajandusnäitusel Väikese Hõbe-medali.

1900

avatakse Tallinnas Vene tänaval Moe õlledadu ja tööd alustavad kolm õllepoodi.

MOE JA VIINA KRONOLOOGIA

Vabriku projekt aastast 1886.

1900

kehtestatakse riiklik viinamonopol, mis tähendab, et kogu viinavabrikute tootang tuleb viia Riigi Viinalattu Tallinnas, Tartus või Valgas.

1903

kingib J. Kurberg Tapa Vabatahtliku Tuletõrje Seltsile vakamaasuuruse maatüki.

1904

ehitab J. Kurberg samale maatükile torniga voolikutekuivatamise pritsimaja, mis lammutatakse 1960ndatel. Pritsimeeste orkester tuleb rongkäigus mängides Tapalt Moele J. Kurbergi selle eest tänama.

1904

ehitab J. Kurberg seltskondliku ühenduse Hermonie (asus pritsimaja kõrval) juurde saali, mida Tuletõrje Selts saab kolm korda kuus tasuta kasutada.

1907

luuakse Balti-Eesti Piiritusevabrikute Juhatajate Ametiühisus, kus liikmeteks on eestlastest piiritusemeistrid. Ühing annab välja oma kuukirja „Piiritusetöösus“. Ühing korraldab oma liikmetele ametialaseid kursuseid.

1907

rendib Kurberg 99-aastaks tasuta Noorsoo Kasvatamise Seltsi Tapa osakonnale

MOE JA VIINA KRONOLOOGIA

maatüki, eesmärgiga rajada sinna kool. Koolimaja õnnistatakse sisse 3.01.1910. Hoone põleb maha 20.08.1924 ja hoone vundamendile ehitatakse praegune Tapa Muusikakool.

1907

sureb Jakob Kurberg ja tööd jätkab tema vanim poeg Arved Kurberg. Austusest Kurbergi vastu kantakse ta kätel Moelt Tapa Pika tänava algusesse, kus asetatakse kirst vankrile ja sõidetakse Ambla kalmistule.

1908

kingivad Kurbergid Tapa Eesti Noorte Kasvatamise Seltsile maatüki, millele

ehitatakse koolimaja. Maatükk asub umbes tänase Tapa Raamatukogu koha peal.

21.08.1908

on Piiritusevabrikus tulekahju. Viinavabrik ja puhastamisvabrik põlevad maani maha. Põlengust saadud kahju likvideeritakse kiiresti ja vabrik alustab uuesti tööd juba sama aasta sügisel.

30.05.1908

peetakse A. Kurbergile kuuluvas „Sõbra“ hotellis ja restoranis esimene eesti kirjakeele konverents, kus saavutatakse kokkulepe, et kirjakeeleks saab põhja-Eesti keskmurre, küll mõningate paran-

MOE JA VIINA KRONOLOOGIA

dustega. Konverentsil osaleb toona 13 keelemeest: kuus Tartust, kuus Tallinnast. Vahemeheks on A. Kurbergi õemees ja kohaliku Tuletõrje Seltsi esimees August Thomson.

1912

vallandab Arved Kurberg liigse napsilembuse tõttu vabrikualitseja Ernst Treumundi ja võtab vabrikualitseja kohustused enda kanda.

1913

töötab Eestis kokku 283 toorpiirituse vabrikut. Peamine tooraine on kartul.

30.09.1914

sureb Kurbergide pere noorim võsu Woldemar.

5.09.1914

kuulutatakse seoses I Maailmasõjaga välja „kuiv seadus“ ja vabrikus peata-

takse tootmistegevus.

3.02.1915

saab A. Kurbergi loa Limonaadivabriku avamiseks.

24.04.1915

lastakse keeluseaduse tulemusena Moe õllevabriku varud jökke.

MOE JA VIINA KRONOLOOGIA

Arved Kurbergi matuserongkäik.

24.02.1918

kuulutab Eesti välja iseseisvuse. Mõisad riigistatakse. Ilmselt Kurbergide Eesti päritolu tõttu jääb Moe endiselt neile.

4.01.1919

kuulutatakse välja alkoholimüügikeeld Eestimaa kõrtsides ja restoranides. Põhjuseks tuuakse korra hoidmine tagalas Vabadussõja ajal.

16.01.1919

luuakse maakondades komisjonid puskariajajate jälitamiseks ja keelurikkujate karistamiseks.

06.1919

alustatakse Asutavas Kogus keeluseaduse väljatöötamist.

1919

peatab Moe Piiritusevabrik tegevuse. Toodangu hulk on vähenenud, sest kadunud on lisaks siseturule ka Venemaa turg.

1920

asutatakse Kartuliühingute Liit, mis koondab enamiku Kartuliühingutest. Kartuliühingud on riigilt rendile võtnud enamuse endiste mõisate viinaköökidest.

27.02.1920

alustatakse taas peale segaseid aegu Moel piirituse puhastamisega. Toorpiiritus tuuakse lähiümbruse mõisatest. Piiritus on noore Vabariigi üks kindlaimaid tuluallikaid ja seepärast suunatakse kogu toodang eksporti, mis omakorda hoogustab salapiirituse tootmist siseturul.

Kevad 1920

toetavad keeluseaduse vastuvõtmist „piiritusekuningad“, kes loodavad seeläbi põrandaalusest ärist suurt tulu teenida. Õlletootjad on seadusele vastu ja seaduse vastuvõtmine oma algsel kujul ei lähe läbi. Algavad protestid viinavabrikute avamise vastu.

MOE JA VIINA KRONOLOOGIA

27.04.1920

võtab Asutav Kogu vastu alkoholiseaduse, mis tunnistab alkoholimüügi riigimonopoliks ja kehtestab igale vähemalt 20-aastasele mehele tšekinormi. Naised jäävad viinatšekkidest ilma. Viinamüük lubatakse paremates restoranides.

1921

alustab tööd ka Moe toorpiiritusevabrik.

1923

müüb Riigimonopol piirituse otse salakaubavedajatele, kes tarnivad selle Eestisse tagasi. Aasta jooksul konfiskeeritakse Eestis 410 711 liitrit salapiiritust.

1.01.1926

kaob Eesti Vabariigis tšekisüsteem ja alkohol läheb vabamüügile.

30.07.1926

saab Tapa linnaõigused.

1928

lõpetab Moe Limonaadivabrik tegevuse.

27.06.1932

sureb Ewald Kurberg. Tal ei olnud naist ega lapsi.

1933

avatakse Jäneda Põllutöökoolis kaheaastase õppeajaga piiritusemeistrite õppekursus. Üle aasta võetakse 30 poissi ja kõik leiavad tööd. Õpitakse Villem Karbi õpiku „Piiritusetööstuse käsi-raamat“ järgi. Rühmad saavad alati täis ja peale kooli leitakse kohe töökoht, sest amet on nõutud.

9.11.1933

sureb Arved Kurberg ja tehast asub pärijate esindajana juhtima tema vend Herbert Kurberg.

1937

saab tehase ainuomanikuks Herbert Kurberg.

28.08.1939

Kurbergide perekond lahkub Saksa- maale. Töö vabrikus seiskub.

15.10.1971

avatakse Viktor Kirsilo eestvedamisel Moe Piiritusemuuseum.

AMETID VIINAKÖÖGIS

MEISTER

Meister oli ainuke aastapalgaline töötaja. Piiritusmeistri ja tema pere korter asus piiritusvabrikus, sest tema kontrolli all pidi tootmine olema ööpäevaringselt. Peale selle anti tema kasutusse abiruumid – laut, kuur ja aiamaa ning karja- ja heinamaa. 1902 oli piiritusmeistri keskmine palk 500 rbl aastas. Samal ajal pudel õlut maksis 5 kopikat.

VABRIKUVALITSEJA

Tänases mõistes tegevjuht, kes viis ellu omanike eesmärged ja vastutas vabriku igapäevase tegevuse eest. **Vabrikuvalitseja** elas vabrikuhoones.

AAMISEPP

Aamisepp ehk **vaadimeister**. Viinavabrik vajas suurel hulgal erinevaid vaate. Vaate valmistati tammepuust. Peamiselt vooris veetavad transportvaadid olid 500–600-liitrised. Lisaks uute valmistamisele oli aamisepa ülesandeks ka kasutatud vaatide parandamine.

VOORIMEES

19. saj kuni raudtee tulekuni veeti 90% toodangust Venemaale hobustega. Vedu toimus kõige külmemal ajal – veebruaris ja märtsi algul, kui teed olid veel läbitavad. Moodustati viinavooreid, sest ainult oma mõisa viinavedajate väike seltskond kartis maanteeröövleid. Vooris 50–60 hobust, iga ree peal 40-pangene vaat (40x12,3 l). Tee siitkandist Peterburgi kestis kaks nädalat. Ööbiti põhiliselt teeäärsetes küldes, harva postijaamas või kõrtsis. Vedajatel oli kaasas kindlasti kaks lambanahkset kasukat, nahkmüts ja tagavaraks villaseid riideid (sokid, kindad, kampsunid, sallid),

lisaks toidumoon. Ükski viinavedaja ei läinud teele ilma viie asjata, mis olid: puur, punn, pudel, haamer ja tõkat. Mida nendega tehti, on vist selge.

Viinatootmise jääkaine, praak, veeti pullidele söödaks. Seal saadud rohke sõnnik omakorda veeti põldudele, mis suurendas viljasaaki. Pullid müüdi maha lihaturul. Seega oli viinatootmine koos oma kõrvalmõjudega mõisatele äärmiselt tulus ettevõtmine. Voorimehed vedasid veel viinaköögi tarbeks puid, sest katlad töötasid puuküttega ja vajasisid suures koguses põletatavat.

TEISED AMETID

Destillaator sai 15 rubla kuus. **Kartulikeldrimees**, **pärmivalmistaja** ja **tõrekambriimees** said palgaks 10 rubla kuus, **klopitõrremees** sai 12 rubla ja **linnasepressija** 8 rubla palka. Lisaks olid ametis veel **sepp** ja **puusepp**. Ametimehed said prii elamise ja vajadusel meditsiinilise teeninduse.

ABITÖÖLISED

Neid töid tegid kaua **talupojad** abitöökorras. Kasvavad töökoormused viinaköögis olid ka üheks talurahva rahutuste põhjuseks. Abitöölised tegid linnaseid, jahvatasid vilja, kandsid vett, kütsid ahjusid jne.

AKTSIISIAMETNIK

Aktsiisiseadus nõudis täpset kontrolli väljastatava piirituse koguste kohta. Kontrolli teostas **aktsiisiametnik**, kelle tööruumid asusid vabrikus. Aja jooksul asendati inimesed kontrollaparatuuridega ja aktsiisiametnikud pidid siis võtma näite ja kontrollima aparatuuride töökorda.

MÕÕDUD

PANG

12,3 l

TOOP

1,3 l

**KORTEL e
VEERAND-
TOOP**

0,3 l

TÜNN

90 toopi

AAM

180 toopi

ANKUR

30 toopi

ÕLLEKANN

2 toopi

SÜLD

7 jalga
210 cm

PUUD

40 naela
16,38 kg

NAEL

409,5 g

TOETAJAD

ARULEPIKU TALU

*Viru
Matusebüroo*

Pi!BE TEATER

Piibe Teater | Info: 53 445 996 | piibeteater@gmail.com